

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ

ПЕДАГОГІКА ТА ПСИХОЛОГІЯ

Збірник наукових праць
Випуск 57

За загальною редакцією:
академіка І. Ф. Прокопенка,
д-ра пед. наук, професора С. Т. Золотухіної

Харків-2017

УДК [378.147:78]:37.091.313

В. П. Жуков

СУТЬ ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ ШКОЛЯРІВ ПРЕДМЕТІВ МИСТЕЦЬКОГО ЦИКЛУ

© Жуков В. П., 2017

<http://orcid.org/0000-0002-7845-6222>

<https://doi.org/10.5281/zenodo.843219>

У статті на основі аналізу та узагальнення наукових досліджень розкрито суть інтегрованого навчання школярів предметів мистецького циклу, яка полягає у використанні на уроці знань різних видів мистецтв і видів художньо-творчої діяльності навколо певної теми. Проаналізовано різні підходи до тлумачення поняття «інтеграція» як загальнонаукової і педагогічної категорії. У загальнонауковому сенсі інтеграція розглядається як взаємопроникнення елементів одного об'єкта в структуру іншого, внаслідок чого виникає новий об'єкт з власними властивостями. З'ясовано, що інтеграція як педагогічна категорія являє собою відбір і поєднання навчального матеріалу різних, часто суміжних, дисциплін. Виявлено переваги застосування інтегративного підходу до викладання дисциплін мистецького циклу, до яких відносимо можливість цілісно сприймати картину світу, втілену в мистецтві, придбання інтегративних знань, формування їх мобільності. Розглянуто особливості організації інтегрованого навчання. Виділено компетентності, які формуються в процесі інтегрованого навчання: особистісні (загальнокультурні особистісні якості, спеціальні мистецькі знання і здібності), функціональні (художньо-творчі вміння, здатність застосовувати на практиці мистецькі знання), соціальні (здатність особистості до спілкування, конструктивної взаємодії і співпраці з суб'єктами навчально-виховного процесу).

Ключові слова: *школяр, інтегрований підхід, інтеграція, навчальна інтеграція, інтегроване навчання, міжпредметні зв'язки, предмети мистецького циклу.*

Жуков В. П. Суть интегрированного обучения школьников предметам художественного цикла.

В статье на основе анализа и обобщения научных исследований раскрыта суть интегрированного обучения школьников предметам художественного цикла, которая заключается в использовании на уроке знаний различных видов искусств и видов художественно-творческой деятельности вокруг определенной темы. Проанализированы различные подходы к толкованию понятия «интеграция» как общенаучной и педагогической категории. В общенаучном смысле интеграция рассматривается как взаимопроникновение элементов одного объекта в структуру другого, вследствие чего возникает новый объект с собственными свойствами. Выяснено, что интеграция как педагогическая категория представляет собой отбор и сочетание учебного

материала различных, зачастую смежных, дисциплин. Выявлены преимущества применения интегративного подхода к преподаванию дисциплин художественного цикла, к которым относим возможность целостно воспринимать картину мира, воплощенную в искусстве, приобретение интегративных знаний, формирование их мобильности. Рассмотрены особенности организации интегрированного обучения. Выделены компетентности, которые формируются в процессе интегрированного обучения: личностные (общекультурные личностные качества, специальные художественные знания и способности), функциональные (художественно-творческие умения, способность применять на практике художественные знания), социальные (способность личности к общению, конструктивному взаимодействию и сотрудничеству с субъектами учебно-воспитательного процесса).

Ключевые слова: школьник, интегрированный подход, интеграция, учебная интеграция, интегрированное обучение, межпредметные связи, предметы художественного цикла.

Zhukov V. P. The essence of integrated teaching of the artistic cycle subjects to schoolchildren.

The article, based on the analysis and generalization of scientific research, reveals the essence of integrated teaching of artistic cycle subjects to schoolchildren, meaning that the knowledge of various types of art and types of artistic and creative activity is used around a certain topic during a lesson. Conducted analysis of the concept of "integration" in the general scientific and pedagogical aspects gave an opportunity to identify its key features: the dialectical interrelation of differentiation, manifested in isolating and in combination differentiated elements and whole functions system on the grounds of common purpose; system-availability of links between elements. Integrated teaching of schoolboys of art objects allows the cycle to intensify their cognitive activity, increase interest in the educational material actualizing the existing knowledge of related disciplines. Essence of this teaching is to use the knowledge of the classroom various arts and kinds of artistic and creative activities around a particular topic. It should strive to combination of different kinds of art was the a harmonious to one kind of art is not dominated over the other. Focus on should be artistic image which can to express the language of any art form. The advantage of the integrative approach of teaching subjects of art the cycle is that the thanks to combination of knowledge and the disclosure of artistic images means various arts schoolchildren holistically perceived picture of the world, embodied in art. Along with this pupils obtain integrative knowledge, they formed mobility, i.e. the ability to rapidly transfer knowledge and ability to from one subject of to another. Analyzed were various approaches to interpretation of the notion of "integration" as a pedagogical category. In the general scientific sense, integration is seen as the interpenetration of the elements of one object into the structure of another, resulting in a new object with its own properties. It was found that integration as a pedagogical category is selection and combination of educational material of

various, often related, academic disciplines. Identified were the advantages of applying the integrative approach to teaching disciplines of the artistic cycle, which include the ability to perceive the holistic view of the world, embodied in art, acquisition of integrative knowledge, formation of its mobility. Considered were the features of organization of integrated learning. Singled out were competences that are formed in the process of integrated learning: personal (common cultural personal qualities, special artistic knowledge and abilities), functional (artistic and creative skills, the ability to apply artistic knowledge in practice), social (person's ability to communicate, constructively interact and cooperate with subjects of educational process).

Key words: *schoolchild, integrated approach, integration, educational integration, integrated learning, intersubject communications, art cycle subjects.*

Постановка проблеми. Сучасна соціокультурна ситуація в Україні характеризується поширенням інтеграційних тенденцій у різних сферах діяльності, у тому числі в освіті. Процеси інтеграції відбуваються не тільки на рівні реформування системи освіти в цілому, але й глибоко проникають в усі її ланки.

Сучасна школа існує в умовах прискорення темпів навчання, збільшення обсягів інформації та обмеження часу для її засвоєння. З огляду на інформаційне перевантаження освітнього процесу, інтегроване навчання як спосіб оптимізації набуває суттєвого значення.

Інтегроване навчання предметів мистецького циклу дозволяє забезпечити дотримання важливого принципу, яким, згідно Концепції художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах, є поліхудожність, інтегральність, діалогічність, що передбачає відображення у змісті навчання об'єктивно існуючих зв'язків між видами мистецтв, діалогу культур [5].

Суть інтегрованого навчання предметів мистецького циклу полягає в інтеграції мистецьких знань та художньо-образних уявлень різних видів мистецтв навколо однієї теми. Такий підхід дає можливість збагатити естетичне сприйняття учнів навколишньої дійсності, розвинути їхнє асоціативне мислення, художньо-естетичний інтерес, допомагає їм усвідомити розмаїття відображення навколишньої дійсності та внутрішнього світу людини засобами різних видів мистецтв, дає змогу отримати цілісні знання.

Розв'язання проблеми організації інтегрованого навчання школярів предметів мистецького циклу вимагає обґрунтування його теоретичних положень та вихідних понять.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових праць дав підстави свідчити про посилення інтересу вчених до інтеграції як способу підвищення ефективності навчання. У наукових дослідженнях висвітлюються різні аспекти інтеграції в освіті, зокрема її комп'ютеризації (Р. Гуревич), інтеграції знань учнів професійно-технічної школи (І. Козловська), теоретико-методологічні засади інтеграції знань у вищій школі (М. Бєрулава, І. Козловська, М. Чапаєв, І. Яковлев), проблемами інтеграції сучасного наукового знання (Н. Костюк, В. Лутай, Г. Кікець), інтеграція навчальних дисциплін у школі (А. Степанюк, Т. Гладюк), методологічні підходи до формування змісту освіти на інтегративній основі (С. Гончаренко), інтеграційні процеси в загальній та професійній освіті (К. Колесіна, Ю. Мальований, В. Фоменко), інтеграція форм і змісту професійного навчання майбутніх фахівців (А. Вербицький, В. Безрукова, В. Гінецинський, М. Костюков, В. Сидоренко, В. Харитонов). У працях П. Атутова, В. Бикова, І. Зязюна, В. Ільченко, В. Максимової, О. Новікова, Н. Ничкало, В. Сидоренка, Д. Тхоржевського, Д. Чернілевського та інших доведено, що однією з найбільш важливих умов підвищення наукового рівня вивчення основ наук та підвищення ефективності всього навчального процесу є дидактична інтеграція знань. Попри значну кількість наукових праць з указаної проблеми, досить залишається остаточно невирішеним питання щодо суті інтегрованого навчання школярів, у тому числі предметів мистецького циклу.

Мета статті – розкрити суть та особливості інтегрованого навчання школярів предметів мистецького циклу.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукової літератури з порушеної проблеми дає підстави для висновку, що *інтегрований підхід в освіті* виходить із загальної об'єктивної цілісності світу й забезпечує: єдність життєдіяльності людини та її освіти; взаємозв'язок спадкових, соціальних та педагогічних факторів; цілісність особистості учня, його науково-педагогічного знання; єдність розвитку, виховання та навчання школяра; цілісність процесу навчання (взаємообумовленість його компонентів, єдність змістовної та процесуальної сторін навчання, міжпредметні зв'язки); взаємообумовленість теоретичної та практичної діяльності учня.

Для досягнення поставленої мети дослідження необхідно проаналізувати суть поняття «інтеграція» як загальнонаукової та педагогічної категорії.

У словникових та енциклопедичних виданнях подано таке визначення досліджуваної категорії: «інтеграція (лат. Integration – відновлення, поповнення від integer – цілий) – поєднання диференційованих частин та функцій системи, організму в ціле; поєднання в ціле, у єдність будь-яких елементів, відновлення будь-якої єдності; стан взаємозв'язку окремих компонентів системи і процес, що обумовлює такий стан» [12, с. 385]; стан зв'язності окремих диференційованих частин і функцій системи, організму в ціле і процес, що веде до такого стану [7, с. 229]; «об'єднання в ціле будь-яких окремих частин; об'єднання та координація дій різних частин цілісної системи; процес упорядкування, узгодження та об'єднання структур і функцій у цілому організмі» [2, с. 500]; доцільне об'єднання та координація дій різних частин цілісної системи [6, с. 130].

У широкому філософському розумінні *суть інтеграції* тлумачиться як закономірне явище, в основі якого лежить взаємозв'язок та взаємообумовленість предметів та явищ дійсності; як сторона процесу розвитку, що пов'язана із об'єднанням в ціле раніше роз'єднаних частин та елементів. Отже, ключовим поняттям інтегрування змісту освіти є «цілісність». При цьому інтеграція розглядається як взаємопроникнення елементів одного об'єкту в структуру іншого, унаслідок чого виникає не додавання, не покращення якості двох об'єктів, а повністю новий об'єкт зі своїми властивостями [3, с. 52].

Слід зазначити, що деякі сучасні вчені вказують на діалектичний зв'язок інтеграції з диференціацією. Так, І. Козловська, описуючи механізм цього зв'язку, пояснює, що перехід будь-якої системи на більш високий рівень приводить до збільшення її різноманітності, тобто зростає кількість елементів, що є диференціацією. При цьому ускладнюються зв'язки між цими елементами, а це є інтеграцією. Проте диференціація не виявляється на рівні цілісної системи, а існує на рівні елементів (або підсистем) та впливає на результат процесу інтеграції. «Диференціація передбачає виділення елементів змісту певної системи, а інтеграція – систематизацію цього змісту, утримання елементів в єдиному цілому» [3, с. 48-49].

Аналіз філософської, психологічної та педагогічної літератури дав можливість виявити значні розбіжності у визначенні поняття «інтеграція».

Це пояснюється тим, що будь-яка наука виокремлює сукупність характерних ознак інтеграції притаманних певній галузі знань.

Розкриваючи суть інтеграції як педагогічної категорії, науковці характеризують її як процес і результат взаємодії різних структурних елементів педагогічної системи. Такими елементами є цілі, зміст, методи, форми і засоби навчання, в результаті взаємодії яких відбувається зростання системності, ущільненості та узагальненості знань.

Розглядаючи інтеграцію як процес, Т. Бородіна дійшла висновку, що в такому разі суть інтеграції полягає в цілеспрямованому об'єднанні через встановлення стійких взаємозв'язків елементів освітньої системи при збереженні і збагаченні їхніх якісних особливостей, характерних ознак, що приводить до становлення цілісності, яка володіє новими системними властивостями [1]. Тобто така інтеграція повинна мати чітко визначену мету, установлювати істотні зв'язки між елементами системи, водночас зберігаючи їхню своєрідність, у результаті чого виникає новий складний об'єкт.

Питання інтеграції в дидактиці докладно розглянуто І. Козловською. Суть цього поняття дослідниця розуміє як процес взаємопроникнення, ущільнення, уніфікації знань, взаємопроникнення інформації з одного навчального курсу в інший, об'єднання елементів, яке супроводжується ускладненням та зміцненням зв'язків між ними [3].

Близькою до вищенаведених підходів щодо визначення суті навчальної інтеграції є позиція В. Радкіної, яка вважає, що підґрунтям інтеграції виступає гармонійне поєднання знань на основі спільності наукового змісту, предмета, об'єкта, цілей викладання та подібності наукових понять [8, с. 61].

Отже, навчальна інтеграція полягає у відборі та поєднанні навчального матеріалу різних, найчастіше суміжних, дисциплін. У дидактиці виокремлюють такі види інтеграції: тематична інтеграція, тобто поєднання навчального матеріалу різних галузей знань з метою цілісного та всебічного вивчення наскрізних тем; повна інтеграція, яка передбачає створення інтегрованих курсів на основі залучення знань з різних навчальних предметів [4, с. 16].

Проведений аналіз поняття «інтеграція» у загальнонауковому і педагогічному аспектах дав можливість виявити такі його ключові ознаки: діалектичний взаємозв'язок з диференціацією, що виявляється у виокремленні

та поєднанні в ціле диференційованих елементів і функцій системи на ґрунті спільної мети; наявність системоутворювальних зв'язків між елементами.

Інтегроване навчання школярів предметів мистецького циклу дозволяє активізувати їхню пізнавальну діяльність, підвищити інтерес до навчального матеріалу, актуалізувати наявні знання із суміжних дисциплін.

Суть такого навчання полягає у використанні на уроці знань різних видів мистецтв та видів художньо-творчої діяльності навколо певної теми. При цьому слід прагнути, щоб поєднання різних видів мистецтв було гармонійним, щоб один вид мистецтва не домінував над іншим. У центрі уваги має бути художній образ, який можна висловити мовою будь-якого виду мистецтва.

Перевагою застосування інтегративного підходу до викладання предметів мистецького циклу є те, що завдяки сполученню знань та розкриттю художніх образів засобами різних видів мистецтв школярі цілісно сприймають картину світу, втілену в мистецтві. Поряд із цим учні набувають інтегративних знань, у них формується мобільність, тобто здатність швидко переносити знання та вміння з одного предмету в інший.

Слід зазначити, що інтегроване навчання нерідко ототожнюють з використанням міжпредметних зв'язків. Проте, ми підтримуємо думку вчених, які вважають, що ці поняття є близькими, але не тотожними. Так, не можемо не погодитися з О. Савченко, яка зазначає, що міжпредметні зв'язки передбачають лише залучення до змісту уроку відомостей інших предметів, які мають допоміжне значення у вивченні певної теми. З цього приводу дослідник пояснює, що міжпредметні зв'язки являють собою «окремі короткочасні моменти уроків, які сприяють глибшому сприйманню та осмисленню якогось конкретного поняття. Натомість у процесі інтегрованого уроку учні ознайомлюються зі змістом різних предметів, включаються у несхожі між собою види діяльності, що підпорядковані одній темі» [10, с. 261].

Щодо відмінностей міжпредметних зв'язків та інтегрованих уроків, аналогічної думки дотримується М. Фіцула, зазначаючи, що «міжпредметні уроки ставлять за мету «спресувати» матеріал кількох предметів, при інтегрованих уроках матеріал кількох тем подається блоками» [11, с. 167].

Структура та зміст інтегрованого уроку визначається метою, завданнями, та способами діяльності. Ефективність такого уроку залежить від забезпечення відповідних педагогічних умов: стимулювання позитивно-активного ставлення

школярів до засвоєння нових знань; використання інтерактивних методів навчання, проблемного викладу матеріалу; доцільне поєднання індивідуальної та групової форм роботи.

Реалізація інтегрованого навчання предметів мистецького циклу спрямована на формування у школярів особистісних, функціональних та соціальних компетентностей.

До *особистісних компетентностей* відносимо: загальнокультурні особистісні якості (ціннісні орієнтації, світоглядні уявлення, естетичне ставлення до навколишнього світу, культурно-історична обізнаність); спеціальні мистецькі знання та здібності (мистецький понятійно-категоріальний апарат, асоціативне та образне мислення, художньо-естетичне сприйняття).

Зміст *функціональних компетентностей* складають художньо-творчі вміння, здатність застосовувати на практиці мистецькі знання (знання в дії), здатність до самоосвіти та самоактуалізації, що виявляється у прагненні до розвитку та найповнішого розкриття власних потенційних можливостей.

Соціальні компетентності передбачають здатність особистості до спілкування, конструктивної взаємодії та співпраці із суб'єктами навчально-виховного процесу.

Висновок. Необхідність розв'язання проблеми підвищення ефективності навчання школярів предметів мистецького циклу вимагає звернення до перспективних, інноваційних типів організації навчальної діяльності в сучасній школі, до яких відносимо інтегроване навчання. Метою інтегрованого навчання предметів мистецького циклу є створення сприятливих умов для всебічного вивчення мистецьких понять, явищ та образів, формування в школярів комплексного мислення, інтегративних, мобільних знань, умінь та цілісного художньо-естетичного сприйняття.

Подальшого вивчення потребують питання підготовки майбутніх учителів музики до організації інтегрованого навчання учнів основної школи предметів мистецького циклу.

Література

1. Бородина Т. С. Принципы интеграции учебной и научно-исследовательской деятельности студентов. *Современные проблемы науки и*

образования. 2014. № 5. URL: <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=14571>

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. Бусел В. Т. Київ, 2005. 1728 с.

3. Козловська І. М. Теоретико-методологічні аспекти інтеграції знань учнів професійно-технічної школи. Львів, 1999. 301 с.

4. Короткий термінологічний словник з педагогіки / укладачі С. Г. Мельничук, О. С. Радул, Т. Я. Довга, С. В. Омеляненко. Кіровоград, 2004. 36 с.

5. Масол Л. М. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх закладах. *Педагогічна газета*. 2001. № 12. С. 6–7.

6. Педагогіка вищої школи: словник-довідник / упор. О. О. Фунтікова. Запоріжжя, 2007. 404 с.

7. Педагогічний словник / за ред. дійсного члена АПН України Ярмаченка М. Д. Київ, 2001. 516 с.

8. Попова О. В., Ревенко І. В. Підготовка майбутніх учителів гуманітарного профілю до художньо-естетичного виховання підлітків : монографія. Харків, 2014. 196 с.

9. Радкіна В. Ф. Інтегративний підхід як принцип організації професійної підготовки майбутніх учителів. *Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка*. 2005. № 21. С. 61–64.

10. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : підручник для студентів педагогічних факультетів. Київ, 1999. 368 с.

11. Фіцула М. М. Педагогіка : Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. Київ, 2002. 528 с.

12. Энциклопедия профессионального образования : в 3 т. / под ред. С. Я. Батышева. Москва, 1998. Т.1. С. 385–386.